

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

ПЕТРЕНКО ГАННА СОСОЇВНА

УДК 338.4

**МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 – економіка і управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі менеджменту в будівництві в Київському національному університеті будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
БОНДАР Олена Анатоліївна,
Київський національний університет будівництва і архітектури МОН України, професор кафедри менеджменту в будівництві (м. Київ)

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
ЛАЗАРЄВА Марина Геннадіївна,
Національний університет «Києво-Могилянська академія» МОН України, професор кафедри менеджменту організації (м. Київ)

кандидат економічних наук
ЗЕЛЕНКОВ Юрій Олександрович,
ТОВ «Інжинірингова компанія «Перспектива»,
інженер (м. Київ)

Захист відбудеться «_____» _____ 2019 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.056.03 у Київському національному університеті будівництва і архітектури за адресою: 03037, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 31, КНУБА, Зал засідань, ауд. 319.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного університету будівництва і архітектури за адресою: 03037, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 31.

Автореферат розіслано «___» _____ 2019 р.

**Т. в. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради
Д26.056.03**

Н.С. Бушуєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ключовим фактором забезпечення високої ефективності функціонування підприємств будь-якої форми власності – є результативність реалізації управлінських функцій стосовно процесу бюджетування їхньої діяльності в умовах ресурсних обмежень. Натомість, розв'язання цього науково-прикладного завдання не є можливим без розробки та запровадження у практику господарювання: нового організаційно-економічного підходу до формування системи «підприємство» як складової бюджетного процесу; дієвого прикладного інструментарію управління процесом бюджетування; об'єктивного методичного підходу до ідентифікації вимірів ефективності управління розвитком виробничо-економічних систем як функціональної компоненти менеджменту. Однак, нові знання, отримані задля формування та застосування дієвих важелів і регуляторів раціоналізації процесів бюджетування підприємств убезпечать використання на порядок вищих за результативністю, від діючих нині, технологій менеджменту. Тому розбудова і запровадження адекватних реальним виробничо-господарським, техніко-технологічним, організаційним і зовнішньоекономічним процесам економетричних моделей управління бюджетуванням підприємств, безсумнівно, має пріоритетність для розв'язання проблем підвищення ефективності управління розвитком суб'єктів господарювання. Визнано, що бюджетування є надбанням вітчизняного досвіду, а на міжнародному рівні віднесено до управлінських інструментів, які, на відміну від традиційних методів і способів управління, забезпечують раціональність використання ресурсів будь-якої природи, цілеспрямованість руху коштів та результативність фінансово-господарської діяльності, зокрема й операційної, так як формує та використовує об'єктивну інформаційну базу, яка є суттєвою аналітичною цінністю для обґрунтування і прийняття оптимізаційних управлінських рішень.

Теоретичним і прикладним аспектам вирішення багатогранних проблем теорії та практики бюджетного управління присвятили свої наукові розробки вітчизняні та зарубіжні учені-економісти: Апчерча А., Беня Т., Балабанова І., Білик М., Білобовський С., Бланка І., Брейлі Р., Брігхем Є., Бочарова В., Бутиненць Ф., Василик О., Гамаюнова В., Голова С., Данилюк О., Джонс Е., Друрі К., Довбня М., Жамойда О., Зятковський І., Кисельова Т., Кузьміна О., Мельник О., Майєрс С., Немировський І., Самочкін В., Сігел Дж., Оболенська Т., Оліфірова О., Онищенко С., Савчук В., Поддєрьогіна А., Хана Д., Хруцький В., Чумаченко М., Шима Дж. та інші. Значний внесок у вивчення і розробку управлінських концепцій та окремих площин формування реалізації на практиці структурно-динамічних зрушень у промисловості в ринкових умовах зробили й українські науковці, а саме: Алімов О., Амоша О., Анін В., Барабаш О., Бєседін В., Бєляєв В., Бондар О., Бондар І., Білоус О., Геєць В., Герасимова С., Гончаров Ю., Гришко В., Грідчіна М., Гречко А., Долішній М., Євтушевський В., Загорський В., Задохайло Д., Кавчиш О., Кібенко О., Козаченко А., Круш В., Кузняк Б., Куліков П., Лисенко Ю., Марченко В., Микитенко В., Мендрул О., Момот Т., Назарова Г., Науменкова С., Оніщука В., Осецький В., Павловський М., Пєдь І., Поважний О., Римарук А., Рогач В., Рудченко О., Румянцев С., Сологуб О., Суторміна В., Терещенко В., Шкарлет С. та інші. Проте, віддаючи належне теоретичній та практичній цінності

попередніх наукових здобутків, існує гостра потреба у проведенні системного дослідження управління процесом бюджетування у часі задля досягнення визначених цілей діяльності і збалансованого розвитку підприємств.

Одними із базових критеріїв, що визначають конкурентоспроможність підприємства, є його кадри – особи (фахівці), що розрізняються ступенем кваліфікації, яка визначається рівнем освіти, здобутими спеціальностями та рівнем практичних навичок і умінь. Для започаткування власної справи (підприємницької діяльності), створення власного робочого місця визначальними є рівень економічної та правової освіти особи. Для тривалого ведення бізнесової діяльності, особі необхідно систематично здійснювати оновлення власних знань, тобто навчатися протягом усього життя, уміти залучати потрібних для бізнесу інших осіб з відповідними рівнем освіти та фаховими знаннями.

Систему освіти України потрібно розглядати, як складну економічну систему – підприємство, яка дозволяє особі побудувати різноманітні власні освітні траєкторії задля забезпечення власної конкурентоспроможності на ринку праці з одного боку, з іншого – така система продукує головний ресурсний потік будь-якого підприємства – кадровий та здійснює свою спеціалізовану виробничу діяльність, що вимагає спеціалізованого якісно нового організаційно-економічного підходу до формування системи «підприємство» як складової бюджетного процесу; дієвого прикладного інструментарію управління процесом бюджетування; об'єктивного методичного підходу до ідентифікації вимірів ефективності управління розвитком виробничо-економічних систем як функціональної компоненти менеджменту.

У такий спосіб, недостатній ступінь розробки теоретико-методичних положень системного управління процесом оптимізації бюджетування спеціалізованих підприємств, з одного боку, та важливість результатів за наслідками реалізації авторських розробок для забезпечення сталого розвитку держави – з іншого, і зумовлюють обрання теми дисертаційної роботи і підтверджують її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень відповідає тематичній спрямованості Закону України «Про вищу освіту», Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі», Постанові КМУ № 463 «Про порядок затвердження інвестиційних програм і проектів будівництва та проведення комплексної державної експертизи», Закону України «Про державний бюджет», Бюджетному кодексу України.

Дисертаційна робота виконувалась відповідно до напрямків досліджень Київського національного університету будівництва і архітектури МОН України при виконанні науково-дослідних робіт за темами: 1) «Наукові основи дослідження функціонування галузевої теорії «геометрична економетрика» щодо нарощення ефективності управління підприємствами будівельної галузі» (№ державної реєстрації 0114U004118), у межах якої дисертанткою розроблено комплексні інноваційні моделі процесу бюджетування спеціалізованих освітніх підприємств; 2) «Економічні та управлінські стратегії розвитку підприємств підрядного будівництва в інвестиційному середовищі» (№ держреєстрації 0114U000859), де автором досліджені питання формування моніторингового механізму процесу

бюджетування спеціалізованих будівельних підприємств; 3) «Визначення стратегії антициклічного управління будівельним підприємством» (№ держреєстрації 0111U001974), в межах якої автором розроблено методичний інструментарій: кадровий механізм відтворення кадрового потенціалу підприємства; 4) «Прогнозування показників діяльності будівельного підприємства» (№ держреєстрації 0107U009980) – автором розроблено логістичну систему взаємодії будівельного підприємства з освітніми установами та доведено ефективність такої співпраці; 5) «Теоретико-методологічне, методичне та організаційно-структурне моделювання конкурентоспроможності підприємств будівельної галузі з метою її системного поліпшення» (тема № W8-a-15, Академія будівництва України) – автором здійснено обґрунтування та впровадження сучасних інструментів ефективного управління процесами бюджетування будівельних підприємств; 6) «Економічний механізм управління бізнес-процесами розвитку будівельних підприємств» (№ держреєстрації 0110U005118) – автором розроблено інтерфейсні моделі інтерпретаційного схематизму управління ефективністю процесів бюджетування на базі розробленого функціонального конструкту (довідка КНУБА від 26.04.2019 р.).

Результати дослідження, системні модулі, структурно-логічні схеми і алгоритми у лапідарному вигляді використано у навчальному процесі КНУБА, МОН України під час викладання спеціалізованих магістерських програм за напрямком «Економіка», «Менеджмент», під час викладення дисципліни «Облік бюджетних установ» за напрямом «Економіка» (довідка КНУБА 25.09.2018 р.).

Дисертаційна робота за змістом досліджень та спрямованістю результатів відповідає діючому паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), а саме *пункту 19* – «Контролювання, моніторинг і діагностика діяльності підприємств» та *пункту 17* – «Функції та технологія управління підприємством (менеджмент)»; *пункту 20* – «Принципи та методи управління підприємством (менеджменту)»; *пункту 12* – «Інвестиційна й інноваційна діяльність підприємства»; *пункту 10* – «Виробничо-господарська діяльність підприємства».

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вдосконалення теоретичних і практичних засад управління процесом бюджетування спеціалізованих підприємств за допомогою розробки системної економетричної моделі бюджетування.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно вирішити такі науково-прикладні *завдання*:

- дослідити особливості процесу бюджетування як функціонального механізму ефективного розвитку спеціалізованих підприємств на ринку;
- обґрунтувати топологічні особливості формування спеціалізованих освітніх підприємств будівельного комплексу;
- провести системний аналіз наявного економіко-управлінського інструментарію процесом бюджетування підприємствах щодо нарощення їх конкурентоздатності;
- визначити якісні та кількісні показники ефективності процесу бюджетування;

- визначити основні параметри управління бюджетуванням на рівні підприємств;

- розробити методичні принципи формування бюджетної політики спеціалізованих будівельних підприємств в динамічному ринковому середовищі;

- довести ефективність науково-практичних розробок на практиці.

Об'єктом дослідження є процеси бюджетування системи ефективного управління розвитком підприємств задля забезпечення його конкурентоспроможності в сучасному ринковому середовищі.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні основи забезпечення ефективності процесів управління підприємством на засадах реалізації дії удосконаленого, за використання базових елементів системного моделювання, принципів формування бюджетної політики спеціалізованих будівельних підприємств.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення теорії управління; наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених-економістів в будівельній галузі і суміжних сферах, законодавчі та нормативні акти, що регламентують процес бюджетування; дані статистичної і фінансової звітності українських будівельних підприємств; результати проведених автором наукових, законодавчих та практичних виробничих досліджень; матеріали науково-практичних конференцій. Використано методи: 1) наукової абстракції та порівняльного аналізу; 2) системного підходу до процесу бюджетування; 3) аналізу та синтезу результатів економічних досліджень – під час розробки бюджетів підприємств та формування державного бюджетування; 4) структурно-логічного аналізу; 5) експертні, економіко-математичні; 6) ранжування та експертних оцінок; 7) матричний і графічний; 8) системного, операційного і ситуаційного підходів; 9) статистичного і техніко-економічного аналізу. Основою наукових розробок стала галузева теорія ефективного управління підприємствами «геометрична економетрика», методологія формування якої ґрунтується на базових принципах наукового конструктивізму та інші.

Інформаційною базою дослідження є монографічна література, наукові статті вітчизняних та зарубіжних учених з економічної теорії, менеджменту, права, економічного аналізу, бюджетування, бухгалтерського обліку та аудиту, довідково-інформаційні видання, матеріали науково-практичних конференцій, фінансова та статистична звітність будівельних підприємств, інформація статистичних щорічників ДКСУ, матеріали анкетного обстеження неплатоспроможних підприємств, матеріали мережі Інтернет, офіційні матеріали міжнародних організацій, авторські розробки з проблематики дослідження, а також нормативно-правові та законодавчі документи державних органів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та обґрунтуванні теоретичних і методичних положень, практичних рекомендацій щодо вдосконалення управлінських засад економічного змісту, процесу бюджетування спеціалізованих підприємств, що ґрунтуються на виокремленні системних методичних принципів формування їх бюджетної політики.

Найсуттєвішими результатами, які характеризують наукову новизну та особистий внесок дисертанта, є:

вперше:

– обґрунтовано необхідність та практичну ефективність управління спеціалізованими освітніми підприємствами на основі інноваційного механізму бюджетування, що дозволяє підвищити ринкову конкурентоздатність підприємств в часі та в умовах невизначеності;

– розроблено програмний модуль управління процесом бюджетування, що ґрунтується на кількісному визначенні наявних ресурсів та цілей функціонування підприємства як в короткостроковому, так і в довгостроковому періоді;

удосконалено:

– організаційно-економічний підхід до формування системи «підприємство», як складової бюджетного процесу, а саме: використання ресурсів підприємства, як структурних елементів процесу бюджетування; визначення математичних законів функціонування кожного виду ресурсів підприємств; обґрунтування цільових функцій ефективного управління бюджетування; методичний підхід до ідентифікації вимірів ефективності управління підприємствами як функціонального елементу системи менеджменту: обґрунтування процесу бюджетування, як системного механізму управління; визначення комплексних системних кількісних параметрів якісного характеру процесу управління для забезпечення виконання цілей функціонування підприємств; визначення цільових функцій ефективного управління підприємствами;

– методичні та науково-практичні рекомендації щодо досягнення високої ефективності управління на основі процесу бюджетування: законодавчі ініціативи та пропозиції зміни до наявних кодексів, законів та законодавчих актів; розширення системи цілей функціонування підприємств через їх системне об'єднання та вираження через цільові функції; інтерпретаційна прогнозованість ефективного управління;

дістали подальшого розвитку:

– принципи та ідеологія процесу бюджетування; підходи щодо вибору виду (методу та способу) бюджетування, доцільності кількісних та якісних показників бюджетів, а також їх форматів (структура цільових економетричних функцій), що дає змогу заздалегідь спланувати поточні потреби у фінансуванні та провести діагностику джерел фінансування задля забезпечення фінансової незалежності, а отже, конкурентоспроможності;

– механізм розробки бюджетної політики спеціалізованих освітніх підприємств через формування спеціалізованих галузевих бюджетних потоків (процес диверсифікації), як структурних елементів бюджетної політики; узгодження цілей функціонування, можливостей та потреб підприємств;

– науково-методичний підхід до визначення взаємозв'язку показників бюджету та результатів оцінки господарської діяльності підприємства, сутність якого полягає в своєчасному визначенні факторів ризику і, для його зниження або уникнення, здійсненні необхідного корегування вже встановлених параметрів бюджетів;

– отримало розширене трактування поняття «процес бюджетування» як функціональний елемент ефективного менеджменту підприємств, що дає змогу через механізм управління процесом бюджетування – управляти підприємством задля визначених цілей; «спеціалізоване будівельне підприємство освітнього типу»

– це підприємство освітнього типу галузевої спеціалізації (будівництва), що функціонує: як самостійний суб'єкт господарювання, що надає освітню послугу; як наукова інституція, що на вимоги ринку ініціює, впроваджує та супроводжує інноваційні розробки різного рівня складності та призначення; що обслуговує (перепідготовка, підвищення кваліфікації тощо) власний продукт діяльності на вимогу динамічного ринкового середовища; моторить та діагностує ринкову потребу у власних виробничих продуктах; ініціює новаторські зміни задля забезпечення конкурентоспроможності власного продукту.

Обґрунтованість і достовірність результатів. Всі наукові положення є аналітично обґрунтованими та доведеними. Достовірність розроблених теоретичних положень дисертації підтверджена впровадженнями в практичну діяльність.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне застосування одержаних результатів роботи ґрунтується на системному поєднанні цілей та завдань підприємства, його ресурсного потенціалу та галузевої специфіки функціонування підприємства на ринку. Одержані результати дають змогу мінімізувати ризики функціональності спеціалізованих будівельних підприємств освітнього типу на ринку через ефективне управління їх бюджетною політикою на основі диверсифікація джерел фінансування та самовідтворення. Запропоновані до використання методичні принципи та системні економетричні моделі інтерпретують можливості та загрози процесів бюджетування на підприємстві в ринкових умовах. Практичне значення та достовірність одержаних результатів підтверджена їх впровадження на підприємствах: ВСП «ІННО КНУБА», де до впровадження використано розробки автора щодо системних положень формування дорожньої карти процесу бюджетування між виконавцем та споживачем виробничого продукту (довідка від 17.04.2019 р.); АБУ, де для практичної реалізації в межах розвитку профільного відділення наукових та науково-освітніх кадрів будівельної галузі визначено розроблений автором функціональний алгоритм організаційно-економічного змісту процесу бюджетування спеціалізованих будівельних підприємств освітнього типу (довідка від 25.04.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним виконанням науковим дослідженням, в якому викладено авторські підходи, трактування, результати та рекомендації. Запропоновано вирішення науково-прикладної задачі, що ґрунтується на забезпеченні конкурентоздатності підприємства на ринку через ефективне управління процесом бюджетування, на основі розроблених автором методичних принципів формування бюджетної політики, та розробленої на їх основі системної економетричної моделі процесу бюджетування спеціалізованих будівельних підприємств освітнього типу.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних, галузевих науково-практичних та наукових конференціях протягом усього терміну проведення дисертаційної роботи у відповідності до списку опублікованих праць [9–14].

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати, отримані в процесі роботи, висвітлено у 14 наукових працях, з-поміж них 8 статей – у виданнях, що входять до переліку фахових видань, затверджених ДАК МОН України, та 3 з них входять до міжнародних наукометричних баз: *Ulrichsweb (США)*, *BASE (Німеччина)*, *Index Copernicus (Польща)*, *ResearchBib*, *WorldCat*, *Directory of*

Research Journals Indexing, Ulrichs Periodicals Directory, Citefactor, Open Academic Journals Index, Scientific Indexing Services, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar (Search), «PIHЦ SCIENCE INDEX». Внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, наведено в списку праць [1, 3, 5].

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, списку праць здобувача, вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 228 сторінок, включаючи 15 таблиць та 11 рисунків, з них основного тексту 200 сторінок. Список використаних джерел містить 223 найменування та займає 23 сторінки. 4 додатки розміщено на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкрито актуальність теми дисертації, визначено її мету і завдання, теоретичні та методичні основи, предмет і об'єкт дослідження, сформульовано наукову новизну і практичне значення одержаних в дисертації результатів, висвітлено апробацію результатів дослідження та рівень їх відображення у наукових публікаціях, а також наведена інформація про структуру роботи.

У розділі 1 «Процес бюджетування як функціональний механізм розвитку» проаналізовано механізм бюджетування та визначено що під поняттям «бюджетування» прийнято розуміти процес розробки і формування планових бюджетів, що об'єднують плани керівництва підприємства в напрямку визначення майбутньої діяльності з формування і використання фінансових ресурсів. Метою бюджетування є забезпечення виробничої та комерційної діяльності підприємства необхідними як за обсягом, так і структурою фінансовими ресурсами.

Основна ідея бюджетування полягає в тому, що ключові параметри економічної діяльності підприємства уточнюються на рівні його окремих структурних підрозділів, з точки зору доходів і витрат у вигляді окремих бюджетів. Процес бюджетування носить безперервний або плаваючий характер. Зважаючи на планові фінансові показники, встановлені на рік, у процесі поточного фінансового планування розробляється система квартальних бюджетів.

Проаналізовано основні функції бюджетування та визначено системну їх класифікацію: функція регулювання фінансових компетенцій для визначення потреби у фінансових ресурсах, що необхідні для досягнення поставлених цілей; функція прогнозування, яка проявляється у тому, що в бюджетах знаходять свій фінансовий вияв майбутні операції підприємства; функція координації, яка проявляється у тому, що в бюджетах наявні та мобілізовані фінансові ресурси, які повинні спрямовуватися на досягнення поставлених цілей, визначених у стратегії розвитку підприємства; функція мотивації, за якої виконання бюджетних показників є критерієм ефективності діяльності як окремих структурних підрозділів, так і підприємства загалом.

За результатами дослідження, з'ясовано та визначено, на основі аналізу практичної діяльності процесу бюджетування, такі основні підходи та принципи: принцип повноти, який полягає в тому, що всі операції, що призводять до надходжень чи виплат грошових коштів, а також впливають на його фінансові результати, повинні бути відображені в бюджеті; принцип координації, який означає, що бюджети окремих центрів прибутковості, затрат, структурних підрозділів тощо, повинні складатися з урахуванням можливості їх зведення в

єдиний консолідований бюджет з узгодженням з стратегічними цілями та показниками перспективного і поточного планування; принцип централізації, який передбачає, що бюджетування є важливим інструментом фінансового управління підприємством, яке повинно здійснюватися з єдиного центру. При цьому, доведено, що грошові надходження повинні слугувати для покриття всіх вихідних грошових потоків; принцип спеціалізації бюджетів, який вимагає, щоб грошові надходження та виплати відображалися відповідно до їх видів і джерел виникнення, завдяки чому можна проконтролювати рух грошових коштів у розрізі окремих центрів прибутковості та відповідальності; принцип періодичності бюджетування, який означає, що бюджети повинні поділятися на окремі періоди, тривалість яких визначається специфікою організації фінансової діяльності підприємства (щоденні, тижневі, декадні, місячні, квартальні тощо); принцип прозорості, який передбачає, що бюджети повинні складатися у такий спосіб, щоб усі задіяні в їх виконанні особи чітко уявляли завдання, які перед ними ставляться, та мали стимули до їх виконання; принцип точності, за яким усі операції та результативні грошові надходження і виплати повинні базуватися на реальних прогнозах; принцип декомпозиції, який полягає в тому, що кожний бюджет нижчого рівня є деталізацією бюджету більш високого рівня; принцип ефективності, сутність якого полягає в тому, що витрати, які пов'язані з організацією та функціонуванням бюджетування, не повинні перевищувати ефект, який буде отримано від його впровадження.

В ході аналізу методологічної, науково-практичної та методичної бази розробок провідних іноземних та українських учених і практиків, визначено, що *бюджетування* є комплексною системою заходів, які охоплюють усі основні сторони діяльності підприємства (фінанси, виробництво, збут, постачання) та координують їх. Приймаючи управлінські рішення на відповідних рівнях на основі бюджетування, необхідно акцентувати увагу на фінансовій стороні, що дає змогу оптимізувати витрати, максимізувати прибуток, забезпечувати збалансованість власних, залучених та позичених фінансових ресурсів за напрямками їх використання як за обсягами, так і в часі за всіма секторами діяльності.

У розділі 2 «Процес бюджетування як елемент системи «підприємство» обґрунтовано розгляд процесу бюджетування як функціонального елементу підприємства, так як раціональна організація бюджетування запроваджується через наскрізну систему бюджетів, тобто як в окремих структурних підрозділах, так і підприємства загалом. Така система дозволяє встановлювати дієвий бюджетний контроль за надходженням і витрачанням коштів. Зазначено, що на сьогодні не розроблено конкретної методики запровадження бюджетування в окремих підприємствах. На основі узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду функціонування системи бюджетування, визначено основні етапи (рис 1).

Бюджетування повинне проходити в розрізі центрів відповідальності. Це дозволить підвищити керованість процесу досягнення мети організації, тісніше пов'язати структурні підрозділи і одиниці підприємства в єдиному господарському процесі. Для планування діяльності будь-якого об'єкту, необхідно з'ясувати, з яких частин він складається і які функції покликана виконувати кожна з них.

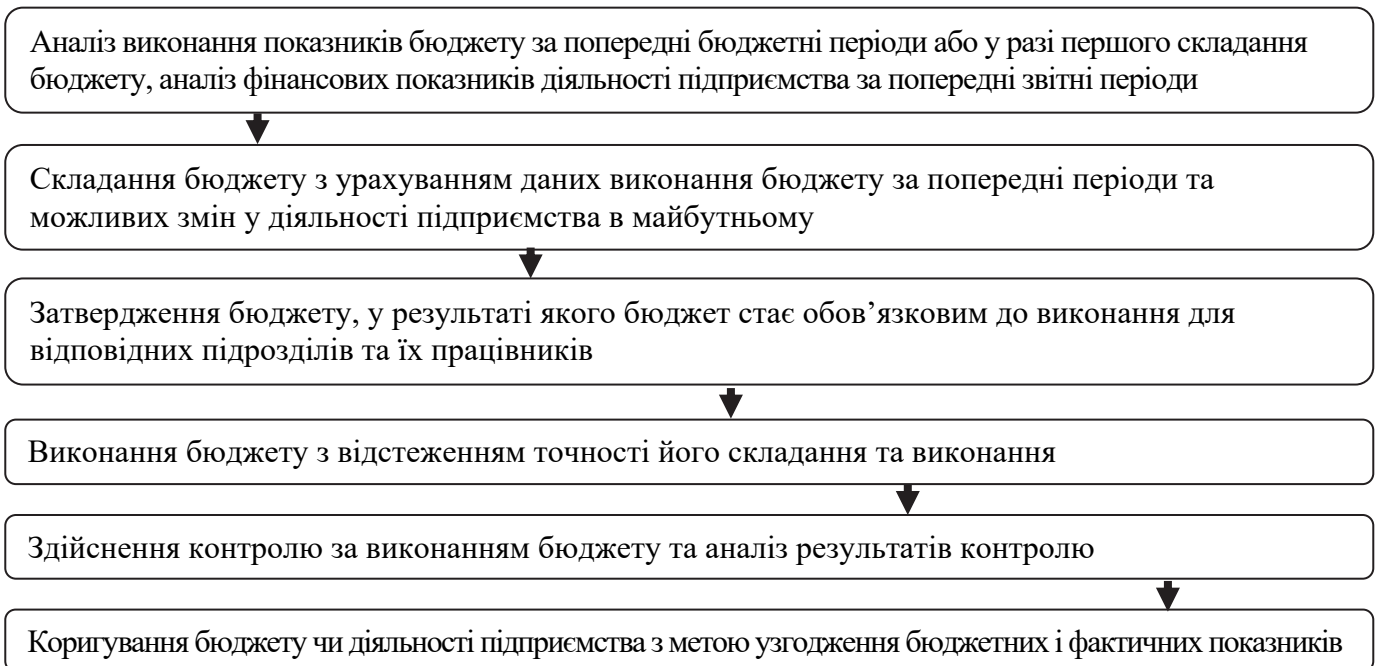

Рис. 1 Основні етапи процесу бюджетування *(систематизовано автором)*

Необхідно виділити структурні підрозділи і одиниці, що займаються виробництвом, обслуговуванням виробництва, продажем, управлінням. Після цього на їх основі можуть бути сформовані центри відповідальності і визначені місця виникнення витрат. Тому, у відповідності до проведеного системного аналізу процесу бюджетування, визначено основні етапи бюджетування підприємства (рис. 2) та виокремлено складові для подальших розробок.

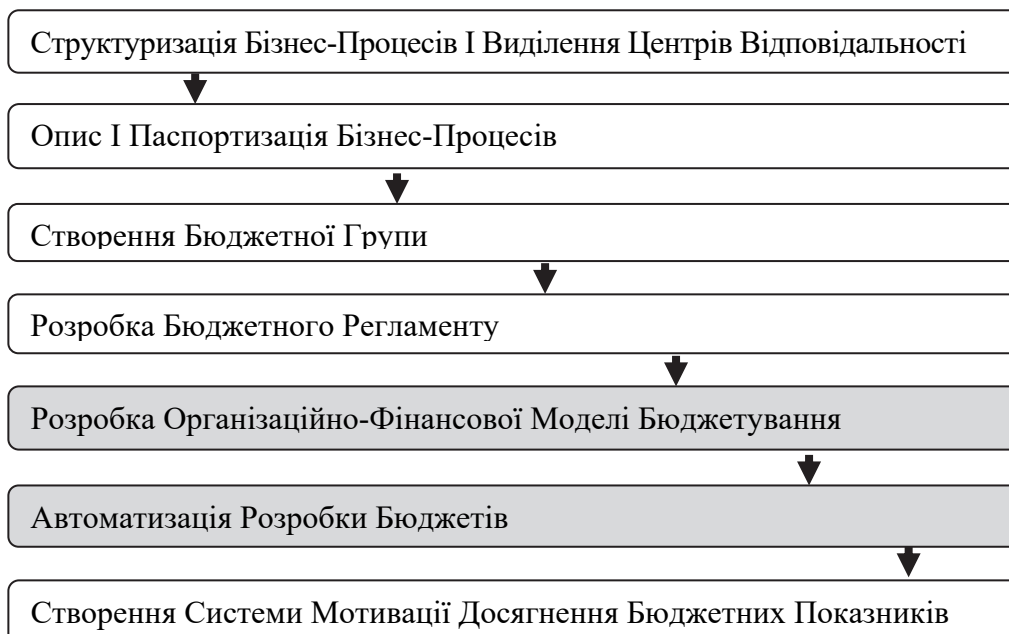

Рис. 2 Основні етапи процесу бюджетування на підприємстві *(систематизовано автором)*

Визначено, що система бюджетування підприємства передбачає використання економіко-математичного моделювання господарських операцій, що дають змогу

виробляти економічно ефективні стратегії і приймати тактично вірні управлінські рішення. Враховуючи, що в ринкових умовах основний інструмент управління фінансовими результатами знаходиться у сфері формування собівартості, складанню витратної частини бюджету необхідно приділяти особливу увагу, як суттєвому внутрішньогосподарському резерву підвищення ефективності господарювання.

Специфіка господарської діяльності підприємства передбачає індивідуальний підхід до процесу бюджетування. Не існує єдиної (базової) для всіх типів підприємств і напрямків господарської діяльності бюджетної структури. Традиційні бюджетні структури, зазвичай, складені на базі типових промислових або комерційних підприємств, і для фінансово-кредитних організацій, будівельних або житлово-комунальних підприємств вони не підходять.

З огляду на практику розробки та впровадження систем бюджетного управління, було проаналізовано такі бюджетні моделі: індивідуальна модель комплексного бюджетування; універсальна бюджетна модель; бюджетування окремих напрямів діяльності; бюджетування фінансових потоків; бюджетування товарно-матеріальних потоків.

У такий спосіб, обґрунтувавши необхідність управлінського розгляду процесу бюджетування на підприємстві, визначивши основні типи бюджетних моделей, було сформовано концептуальну схему дослідження (рис. 3), в якій визначено основні структурні елементи аналізу для моделювання процесу бюджетування, з метою створення системної моделі бюджетування підприємства.

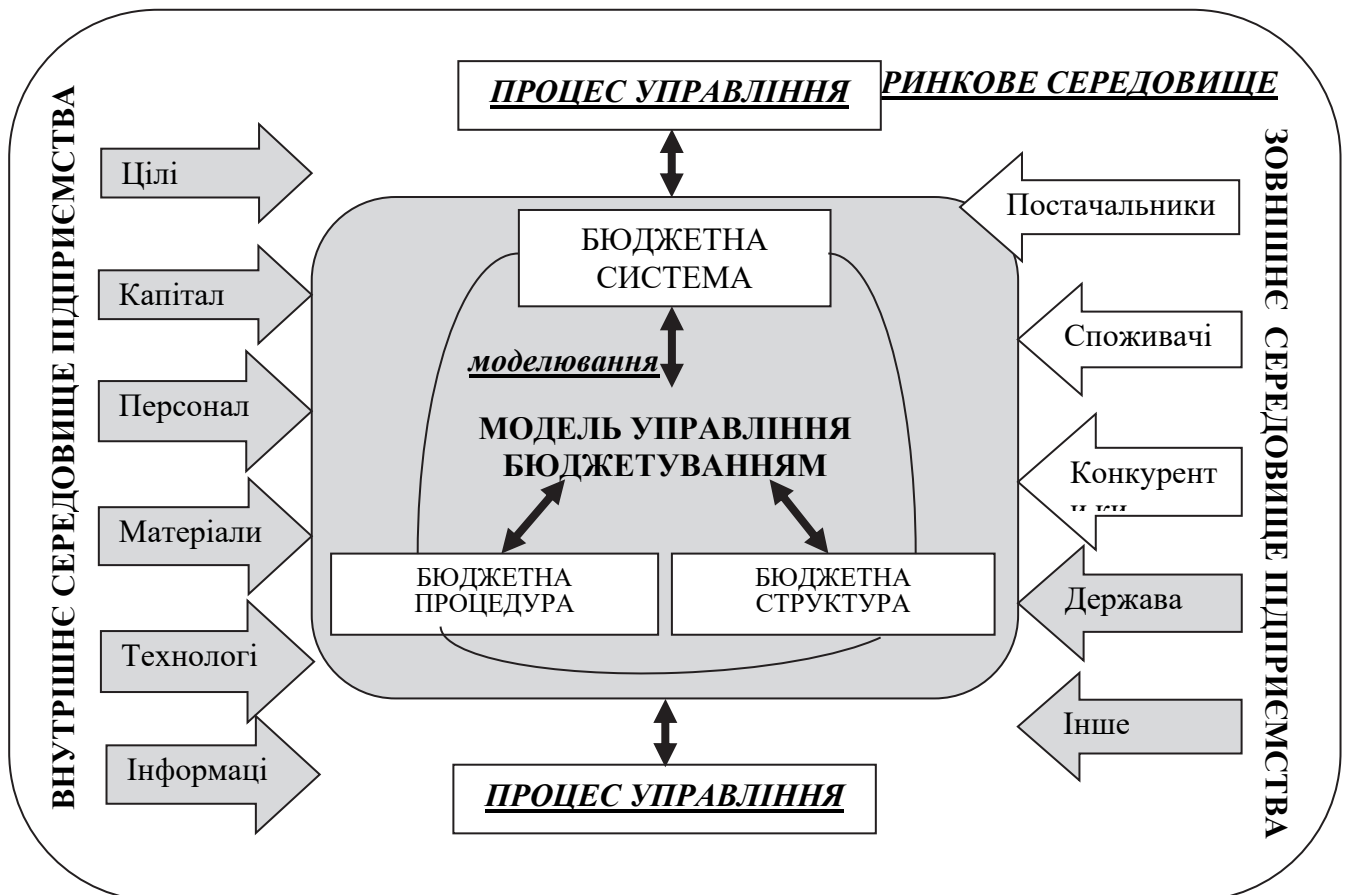

Рис. 3 Концептуальна схема розробки управлінської моделі процесом бюджетування (розроблено автором)

Доведено, що в межах визначеної мети та сформульованих завдань дослідження, необхідно застосувати методологію галузевої теорії ефективного управління підприємствами, що ґрунтується на принципах формування наукомістких теорії, інтерпретаційного конструктивізму, в основу якої покладено синтезуюче науково-прикладне ядро сучасного інструментарію ефективного вирішення складних економіко-управлінських завдань, використовуючи які, автором було сформульовано змістовну сутність об'єкту дослідження: *«спеціалізоване будівельне підприємство освітнього типу»* – це підприємство освітнього типу галузевої спеціалізації (будівництва), що функціонує: як самостійний суб'єкт господарювання, що надає освітню послугу; як наукова інституція, що на вимоги ринку ініціює, впроваджує та супроводжує інноваційні розробки різного рівня складності та призначення; що обслуговує (перепідготовка, підвищення кваліфікації тощо) власний продукт діяльності на вимогу динамічного ринкового середовища; моторить та діагностує ринкову потребу у власних виробничих продуктах; ініціює новаторські зміни задля забезпечення конкурентоспроможності власного продукту.

Дисертантом було проведено діагностику освітніх підприємств, що дозволило визначити місце їх на ринку та виокремити базові джерела формування їх бюджетної політики (таблиці 1, 2).

Таблиця 1

Аналіз закладів вищої освіти України (кількісний аналіз)

Роки	Кількість ЗВО, од.		Кількість осіб у ЗВО, тис.	
	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1990/91	742	149	757,0	881,3
1991/92	754	156	739,2	876,2
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645,0	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595,0	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110,0
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8

Продовження таблиці 1

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7
2014/15¹	387	277	251,3	1438,0
2015/16¹	371	288	230,1	1375,2
2016/17¹	370	287	217,3	1369,4
2017/18¹	372	289	208,6	1330,0
2018/19¹	370	282	199,9	1322,3

Таблиця 2

Аналіз закладів вищої освіти України (якісний аналіз)

Роки	Кількість осіб, прийнятих на навчання до ЗВО ⁴ , тис. осіб		Кількість осіб, випущених із ЗВО ⁵ , тис. осіб		Кількість аспірантів, осіб ⁶	Кількість докторантів, осіб ⁶
	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³	коледжі, технікуми, училища ²	університети, академії, інститути ³		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1990	241,0	174,5	228,7	136,9	13374	...
1991	237,5	173,7	223,0	137,0	13596	503
1992	212,6	170,4	199,8	144,1	13992	592
1993	198,9	170,0	198,0	153,5	14816	765
1994	194,0	198,0	204,3	149,0	15643	927
1995	188,8	206,8	191,2	147,9	17464	1105
1996	183,4	221,5	185,8	155,7	19227	1197
1997	166,2	264,7	162,2	186,7	20645	1233
1998	164,9	290,1	156,9	214,3	21766	1247
1999	170,1	300,4	156,0	240,3	22300	1187
2000	190,1	346,4	148,6	273,6	23295	1131
2001	201,2	387,1	147,5	312,8	24256	1106
2002	203,7	408,6	155,5	356,7	25288	1166
2003	202,5	432,5	162,8	416,6	27106	1220
2004	182,2	475,2	148,2	316,2	28412	1271

1	2	3	4	5	6	7
2005	169,2	503,0	142,7	372,4	29866	1315
2006	151,2	507,7	137,9	413,6	31293	1373
2007	142,5	491,2	134,3	468,4	32497	1418
2008	114,4	425,2	118,1	505,2	33344	1476
2009	93,4	370,5	114,8	527,3	34115	1463
2010	129,1	392,0	111,0	543,7	34653	1561
2011	105,1	314,5	96,7	529,8	34192	1631
2012	99,8	341,3	92,2	520,7	33640	1814
2013	93,9	348,0	91,2	485,1	31482	1831
2014 ¹	69,5	291,6	79,1	405,4	27622	1759
2015 ¹	63,2	259,9	73,4	374,0	28487	1821
2016 ¹	60,6	253,2	68,0	318,7	25963	1792
2017 ¹	59,1	264,4	61,2	359,9	24786	1646
2018 ¹	53,5	256,8	55,5	357,4	22829	1145

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

²До 2016/2017 навчального року – вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації.

³До 2016/2017 навчального року – вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації.

⁴Особи, вперше прийняті до ЗВО (без тих, що продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня).

⁵Випущено фахівців (без урахування осіб, що продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня).

⁶На кінець 1990, 1991, ..., 2018 року.

Джерело: сформовано автором за даними Держкомстату.

Одержані результати переконливо засвідчили динаміку скорочення потенціалу освітніх установ в умовах сучасності, що у підсумку призведе до скорочення бюджетування, а отже, зниження конкурентоспроможності, а також дали змогу обґрунтувати необхідність дослідження процесів бюджетування виокремленого класу підприємств.

Розділ 3 «Розробка методики формування економетричної моделі бюджетування» присвячено теоретичному аналізу методів та способів функціонування процесів бюджетування. Зокрема визначено, що система бюджетування підприємств передбачає використання економіко-математичного моделювання господарських операцій, що дозволяють виробляти економічно ефективні стратегії і приймати тактично правильні управлінські рішення. Враховуючи, що в ринкових умовах основний інструмент управління фінансовими результатами знаходиться у сфері формування собівартості, складанню витратної частини бюджету необхідно надавати важливої ролі як суттєвому внутрішньогосподарському резерву підвищення ефективності господарювання. Тому важливим є розробка структури витрат і дохід, на основі якої можливо змодельовати процес бюджетування на підприємстві (рис. 4).

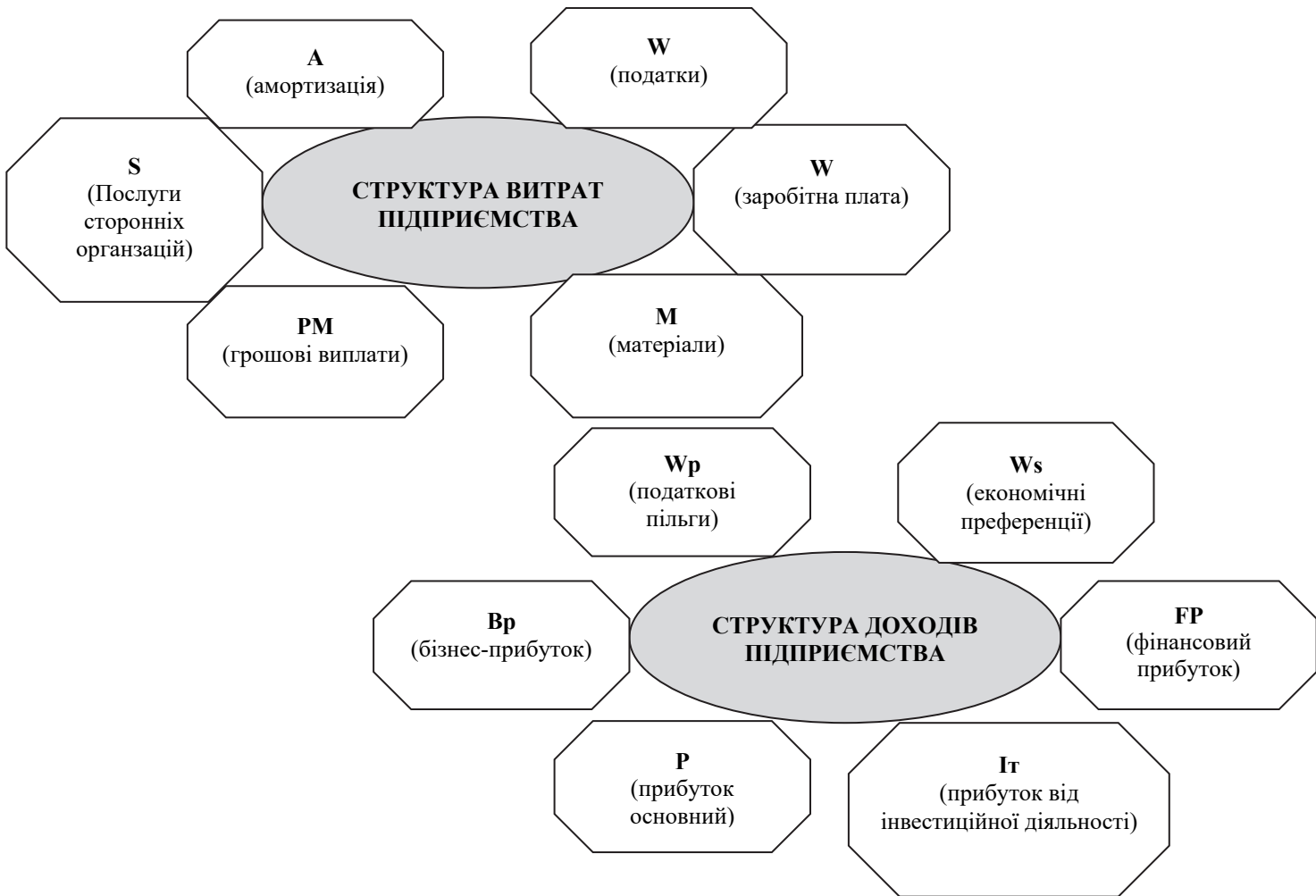

Рис. 4 Структура витрат і доходів бюджетування спеціалізованого будівельного підприємства (узагальнено автором)

Грунтуючись на теоретичних положеннях процесу бюджетування та визначивши основні складові бюджету підприємства, було визначено основні методи бюджетування та встановлено, що всі вони базуються на управлінні лише фінансовими потоками: метод бюджетування виручки, фінансових результатів та руху фінансових потоків; метод бюджетування капіталу підприємства; метод планування показників балансу тощо. Кожен з аналізованих методів визначає власні способи, що складають методику застосування обраного методу.

Проаналізувавши наявні ринкові моделі бюджетування (німецька, американська, чеська та інші), було відзначено вагому фінансову складову, що не завжди дає змогу враховувати всі фактори і ризики для досягнення поставлених цілей. Однак дисертантом було визначено, що всі наявні методи та моделі базуються на процесі моделювання, проте визначальною є ринкова потреба системної комплексної моделі бюджетування, де визначальними є процеси ефективного управління ресурсами підприємства та можливості прогнозування їх у часі.

У відповідності з науковими розробками та практичною реальністю економічних процесів, було визначено, що для процесу бюджетування необхідним є використання економіко-математичного моделювання, а саме економетричне моделювання. Так як економетрична модель – це функція чи система функцій, що

описує кореляційно-регресійний зв'язок між економічними показниками, причому залежно від причинних зв'язків між ними, один чи кілька показників розглядаються як залежні змінні, а інші – як незалежні. А отже, сприяє ефективному поєднанню кількісних та якісних параметрів. Економетрична модель, що пояснює поведінку одного показника, складається з одного рівняння, а модель, що характеризує зміну n -показників, – з n -рівнянь.

Основними параметрами моделі визначено ресурси підприємства, що складають як витратну, так і дохідну частини бюджету і можуть бути представленими системою рівнянь (рис. 5).

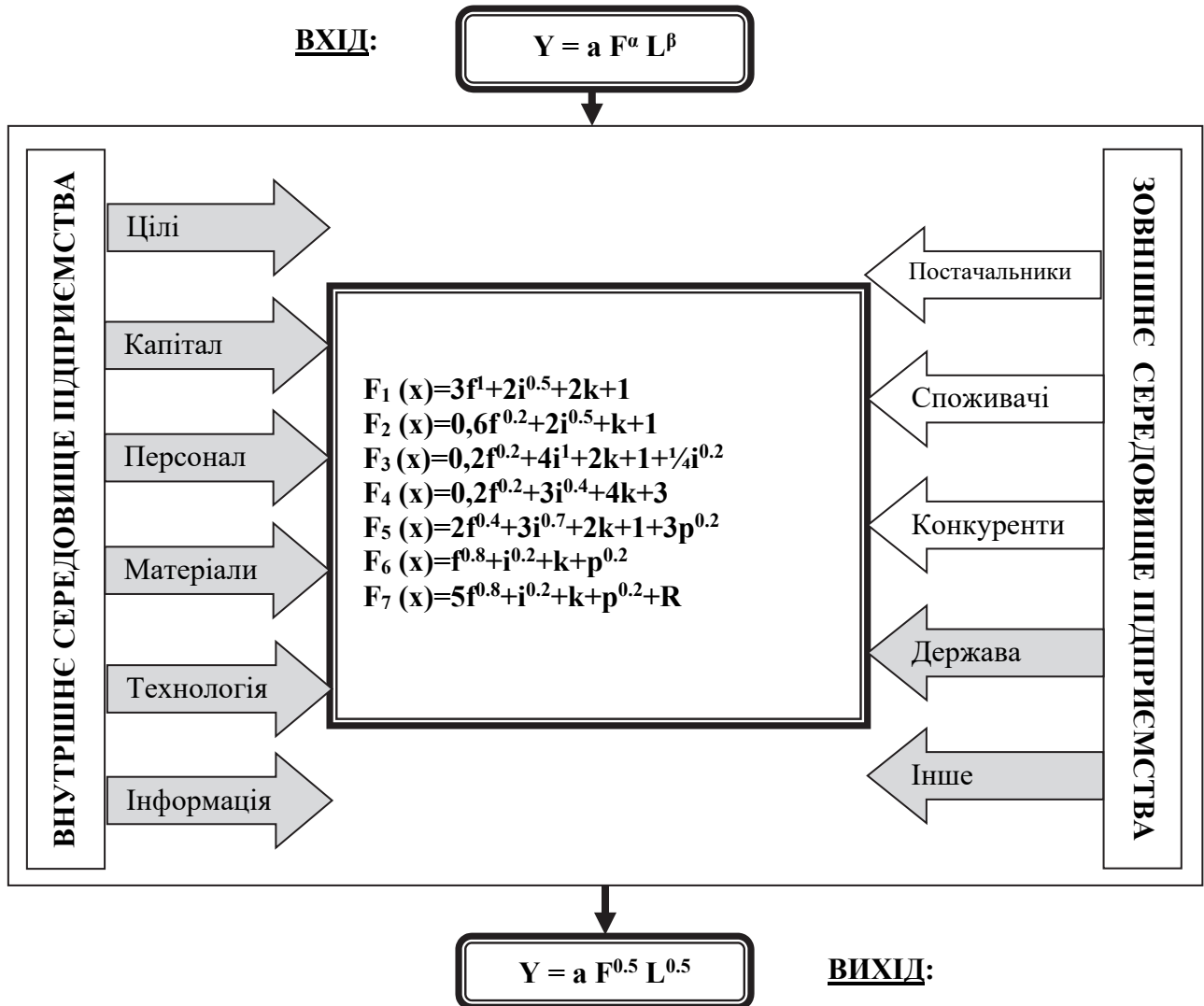

Рис. 5 Аналітична модель процесу бюджетування підприємства

Розділ 4 «Управлінські процеси бюджетування на підприємстві» присвячено обґрунтуванню використання ефективних моделей управління для процесу бюджетування. Використання математичних методів у сфері управління – важливий напрямок вдосконалення систем управління. Математичні методи прискорюють проведення економічного аналізу, сприяють більш повному врахуванню впливу факторів на результати діяльності, підвищенню точності обчислень. Застосування таких методів вимагає: системного підходу до вивчення об'єкту дослідження; розробку математичної моделі якісних характеристик роботи підприємства; вдосконалення

системи інформаційного забезпечення ефективного управління підприємством. Управління ж підприємством за допомогою моделювання тісно пов'язане з розглядом підприємства, як відкритої системи, та управління її функціонуванням за допомогою основних ресурсів. Таке використання ефективних управлінських моделей процесу бюджетування є необхідним, адже створена економетрична модель має: математичний опис; визначає економічні закономірності; містить у своїй структурі графічне уявлення (використання золоті спіралі).

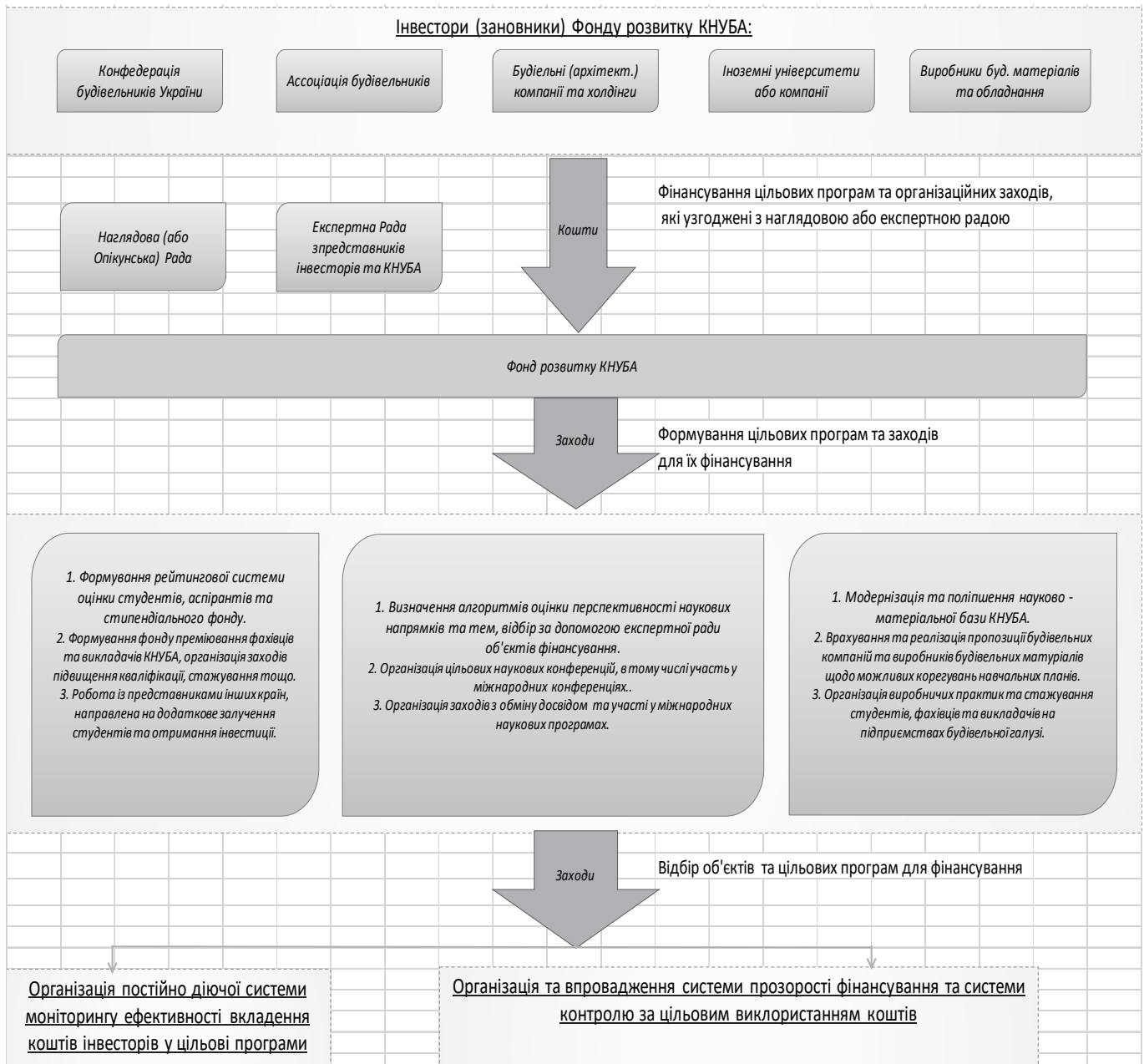

Рис. 6 Концептуально-організаційний алгоритм реалізації методичних принципів формування бюджетної політики спеціалізованих будівельних підприємств (розроблено автором)

Для управління процесом бюджетування запропоновано такі моделі управління: *топологічні моделі управління* – багаторівневі складні економічні системи. Особливостями їх використання є застосування процесу управління на

всіх визначених рівнях під час моделювання та інтерпретування економічної системи, що містить в собі різномірні підсистеми, та обов'язкову наявність процесу прогнозування в часі, тобто управління динамічністю системи; *аналітичні моделі управління* – під час дослідження складної різномірної економічної системи з додатковими часовими параметрами – обов'язкове використання факторів мобільності та динамічності системи, що досліджується; *інваріантні моделі управління* – цілісність системи, що досліджується. В основі лежать всі рівні управління; *предметні моделі управління* – моделі форми. Особливостями використання є пояснення одержаних результатів та правильність обраних вхідних параметрів. Такі моделі є найпростішими, утворюють та визначають I рівень управління та відповідають за змістовність «образу» отриманої моделі.

Підбір оптимальної моделі управління здійснюється за допомогою програмного модуля, розробленого автором, що є системною структурною складовою економетричної моделі процесу бюджетування підприємств. Розробка програмного модуля виконувалась на базі середовища MatLAB.

Застосування одержаних автором науково-методичних напрацювань, дало змогу сформулювати концептуально-організаційний алгоритм реалізації методичних принципів формування бюджетної політики спеціалізованих будівельних підприємств (рис. 6), на основі якого розроблено та впроваджено методичні принципи, методологічну сутність та економіко-управлінські моделі процесу моделювання спеціалізованих будівельних підприємств освітнього типу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено системне теоретичне узагальнення, на основі якого запропоновано нове вирішення науково-прикладного завдання щодо розв'язання актуальної науково-практичної проблеми забезпечення високої ефективності функціонування та розвитку підприємств у контексті бюджетного менеджменту. Її вирішення здійснено на засадах реалізації розроблених і обґрунтованих методичних основ економетрики, що сприяє через сучасні парадигми ідентифікації змісту детермінант розвитку підприємства як складної системи; опираючись на світоглядно-методологічний опис проблематики прийняття управлінських рішень, з метою оптимізації ефективного синтезу саморозвитку, державного регулювання функціональної, техніко-технологічної, інноваційної, виробничо-господарської, корпоративної, організаційно-економічної та зовнішньо-економічної діяльності, можливо поєднати економічні особливості та математичну точність, а також законодавчі і практичні рекомендації задля використання у практиці господарювання.

Значення одержаних результатів для науки полягає у розробці та обґрунтуванні теоретичних і методичних положень вдосконалення управлінських завдань економічного змісту методології інтерпретаційного конструктивізму, в межах галузевої теорії ефективного управління «геометрична економетрика», щодо управління процесом бюджетування спеціалізованих підприємств, що ґрунтуються на виокремленні системних методичних принципів формування їх бюджетної політики.

Значення одержаних результатів для практики ґрунтується на системному поєднанні цілей за завдань підприємства, його ресурсного потенціалу та галузевої специфіки функціонування підприємства на ринку. Одержані результати дають змогу мінімізувати ризики функціональності спеціалізованих будівельних підприємств освітнього типу на ринку через ефективне управління їх бюджетною політикою на основі диверсифікації джерел фінансування та самовідтворення. Запропоновані до використання методичні принципи та системні економетричні моделі інтерпретують можливості та загрози процесів бюджетування на підприємстві в ринкових умовах.

За найсуттєвішими теоретичними, методичними та практичними результатами сформульовано такі висновки:

1. Доведено та обґрунтовано, що проблема бюджетного менеджменту, незважаючи на достатньо уніфікований економічний зміст, який вміщує досить виважений, апробований системний аналітичний і прикладний методологічний та методичний апарат, все ще залишається недостатньо дослідженою як з точки зору деталізації змісту наукових положень економічної науки щодо ефективного управління підприємством, так із точки зору використання, методичного поєднання та методологічного системного обґрунтування практичного застосування задля нарощення конкурентоздатності підприємства в ринковому середовищі. При цьому встановлено, що розвиток такого науково знання є однією з найнеобхідніших умов для стабільного розвитку економіки та управління підприємствами, як невід'ємного сектору наукового пізнання.

2. Обґрунтовано використання комплексного структурного механізму під час формування моделі бюджетування як самостійно-базової структурної одиниці ефективного управління підприємствами, що системно поєднує мету діяльності, основні цілі та місію підприємства (як багатофакторну систему чинників макросередовища, що безпосередньо впливають, утворюють та контролюють господарську діяльність підприємств), задля визначення конкретних задач (проміжних цільових функцій) або їх комплексів через систему наявних видів ресурсів, з метою згортання, нарощення та закріплення конкурентних позицій на ринку, що залежать від обраної стратегії розвитку підприємством. Доведено доцільність та необхідність розширення топології розвитку будівельних підприємств, з визначенням спеціального типу – освітнього, що на сьогодні потребують ефективної зміни процесу бюджетування задля забезпечення їх конкурентоздатності в динамічному ринковому середовищі.

3. З'ясовано, що головною метою бюджетування є пошук ефективної моделі задля досягнення конкретних економічних і конкурентних умов розвитку. Для цього, насамперед, необхідно чітко розподілити видаткові функції між рівнями влади, закріпити відповідні джерела фінансування, сформулювати систему надання фінансової допомоги найбільш вразливим секторам. Критерієм ефективності кожної конкретної моделі зрештою можуть виступати тільки якість та обсяг бюджетних послуг. Ефективність системи бюджетування визначається не ступенем централізації/децентралізації бюджетної системи, не наявністю чи відсутністю регулюючих податків, не частками доходів/витрат центрального уряду, не обсягом і способами надання фінансової допомоги, а чітко встановленою та збалансованою

системою всіх цих чинників, які точно відповідають особливостям держави, тобто вимагають обов'язкового моделювання. Доведено, що для ефективного управління підприємствами визначеного типу, найефективнішим є економіко-математичне моделювання, а саме економетричне, що дозволяє поєднати економічну доцільність, математичну точність та управлінську цілеспрямованість.

4. Розроблено та практично апробовано концептуально-аналітичну економетричну модель забезпечення ефективного управління підприємствами на основі процесу бюджетування, що базується на акумулюванні, розподілі, накопиченні та оптимальному диверсифікуванні всіх наявних видів ресурсів підприємств з обов'язковою мінімізацією ризиків та максимізацією прибутків, в залежності від: визначеної мети, цілей та ринкових умов функціонування підприємства через визначення цільових задач (економетричних функціональних систем), що формуються на основі економетричних залежностей наявної ресурсної бази підприємства. Особливістю цієї моделі є також можливість прогнозування в часі (короткотерміновий, середньостроковий та довгостроковий періоди), а також можливість миттєвої координації, що дає змогу наростити підприємству можливість конкурентоздатності на ринку за рахунок фактору мобільності та графічної наочності одержаних результатів.

5. Удосконалено понятійно-категоріальний апарат теорії економіки та управління підприємствами за рахунок авторського трактування дефініції: «бюджетування» – що являє собою *однорівневу або багаторівневу структурну систему* заходів, які охоплюють усі основні сторони діяльності підприємства (фінанси, виробництво, збут, постачання) та координують їх. Приймаючи управлінські рішення на відповідних рівнях на основі бюджетування, необхідно акцентувати увагу на фінансовій стороні, що дає змогу оптимізувати витрати, максимізувати прибуток, забезпечувати збалансованість власних, залучених та позичених фінансових ресурсів за напрямками їх використання як за обсягами, так і в часі за усіма секторами діяльності задля забезпечення виконання мети та цілей функціонування підприємства; «спеціалізоване будівельне підприємство освітнього типу» – це підприємство освітнього типу галузевої спеціалізації (будівництва), що функціонує: як самостійний суб'єкт господарюванням, що надає освітню послугу; як наукова інституція, що на вимоги ринку ініціює, впроваджує та супроводжує інноваційні розробки різного рівня складності та призначення; що обслуговує (перепідготовка, підвищення кваліфікації тощо) власний продукт діяльності на вимогу динамічного ринкового середовища; моніторить та діагностує ринкову потребу у власних виробничих продуктах; ініціює новаторські зміни задля забезпечення конкурентоспроможності власного продукту.

6. Визначено, що задля нарощення конкурентоздатності підприємств на ринку, ефективними, економічно і управлінськи обґрунтованими та довершеними є методи економетрики, що ефективно та чітко дають змогу управляти підприємствами майже в усіх випадках, а саме: у разі заснування нового підприємства або започаткування виробництва нових видів продукції; за розширення виробництва, яке неможливо забезпечити наявними потужностями; у разі технічного переозброєння, з метою підвищення продуктивності праці чи поліпшення якості продукції; обсяг потреби у фінансових ресурсах для фінансування придбання основних засобів і нематеріальних

активів розраховується на основі їх первісної вартості та кількості. Загальна потреба в капіталі для основної діяльності розраховується як сума капіталу, необхідного для фінансування основних засобів і нематеріальних активів та капіталу для фінансування оборотних активів; фінансування витрат, не пов'язаних з основною діяльністю (проведення фінансових інвестицій, покриття затрат невиробничого характеру) повинно здійснюватися за залишковим принципом за рахунок прибутку. Розрахунок обсягів фінансових ресурсів, необхідних для покриття цих витрат, проводиться, зважаючи на планову величину таких затрат, через управління потокорозподілом основних *ресурсів*, за допомогою визначення проміжних цільових та узагальнюючих цільових (системи чи систем рівнянь) функцій – сукупності видів цих ресурсних потоків через визначення їх системи та узгодженості із цільовою функцією діяльності підприємства у визначений період часу, на перспективу чи для аналізу одержаних результатів задля системного визначення подальшої тактики досягнення визначених цілей та мети діяльності.

7. Розроблено, ґрунтуючись на методології галузевої теорії ефективного управління підприємствами, аналітичні моделі основних ресурсних потоків, що складають систему економетричних рівнянь процесу бюджетування, базуються на узгодженості дохідної та видаткової частин, з урахуванням ризиків, та обґрунтовують системні алгоритми структурного типу в контексті реалізації цільових функціоналів програмного модуля оригінальної економетричної моделі ефективного управління будівельними підприємствами, розробка яких здійснена на основі єдиної критеріальної оцінки, масштабів ресурсного забезпечення, обсягу резервів і потенціалу виробничо-економічної системи з обов'язковим узгодженням із визначеними суб'єктами господарювання цілями розвитку як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах, з урахуванням їх застосування в умовах невизначеності.

8. Удосконалено методичний підхід до ідентифікації вимірів ефективності управління підприємствами, як функціонального елементу системи менеджменту підприємства, а саме: обґрунтування процесу бюджетування як системного механізму управління; визначення комплексних системних кількісних параметрів якісного характеру процесу управління для забезпечення виконання цілей функціонування підприємств; визначення економетричних цільових функцій ефективного управління підприємствами на основі розширення принципів та концептуальних засад функціонування організаційно-економічного підходу до формування системи «підприємство» як складової бюджетного процесу, а саме: використання ресурсів підприємства як структурних елементів процесу бюджетування; визначення математичних законів функціонування кожного виду ресурсів підприємств; економетричне обґрунтування цільових функцій ефективного управління бюджетування. На основі одержаних результатів також практично доведено обґрунтованість та економічну необхідність методичних та науково-практичних рекомендацій щодо досягнення високої ефективності управління на основі процесу бюджетування: законодавчі ініціативи та пропозиції зміни до наявних кодексів, законів та законодавчих актів; розширення системи цілей функціонування підприємств через їх системне об'єднання та економетричне вираження через цільові функції; інтерпретаційна прогнозованість ефективного управління.

9. Дістали подальшого розвитку принципи та ідеологія процесу бюджетування; підходи щодо вибору виду (методу та способу) бюджетування, доцільності кількісних та якісних показників бюджетів, а також їх форматів (структура цільових економетричних функцій), що дає змогу заздалегідь спланувати поточні потреби у фінансуванні та у відповідний спосіб на це відреагувати; механізми розробки бюджетів різних рівнів через формування бюджетів профільних підприємств; формування галузевих бюджетів (будівельний комплекс) як структурних елементів державного бюджету; узгодження цілей функціонування, можливостей та потреб підприємств; науково-методичний підхід до визначення взаємозв'язку показників бюджету та результатів оцінки господарської діяльності підприємства, сутність якого полягає в своєчасному визначенні факторів ризику і, для його зниження або уникнення, здійсненні необхідного корегування вже встановлених параметрів бюджетів;

10. Розроблено основні управлінські принципи, що дістали своє вираження в розробці інваріантних моделей управління, які формуються, функціонують та дають змогу спрогнозувати основні параметри конкурентоздатності підприємства на ринку в перспективі, через запропоновану систему управління підприємствами в ринковому середовищі, що ґрунтується на концептуально-аналітичних принципах в контексті державної, системно-універсальної, техніко-технологічної, функціональної, зовнішньоекономічної та інноваційної політики.

11. Розроблено програмний модуль функціонування економетричної моделі ефективного управління підприємствами через управління процесом бюджетування, що являє собою універсальну концептуально-аналітичну інформаційно-методичну систему управління з використанням програмного середовища MatLAB. Цей модуль та результати дисертаційного дослідження апробовані на підприємствах ВСП «ІННО КНУБА» та Академії будівництва України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у міжнародних наукометричних базах:

1. Куліков П.М., Бондар О.А., Шкуронат О.Г., Петренко Г.С. Оцінка ефективного потенціалу підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. Дніпро: НГУ, 2017. Вип. 4. С. 154–161. (Збірник входить до науково метричної бази ResearBid (США), GoogleScholar (Європа – Америка), IC (Польща) (Особистий внесок здобувача: обґрунтовано ефективність управління процесом бюджетування, як елементом оцінки ефективного потенціалу підприємства).

2. Петренко Г.О. Економічна доцільність формування інноваційної бюджетної політики підприємства. *Управління розвитком складних систем. Інформаційні технології в економіці*. Київ: КНУБА, 2017. Вип. 31, ч. 2. С. 67–75. (Збірник входить до міжнародних наукометричних баз Ulrichsweb (США), BASE (Німеччина), GoogleScholar (Європа – Америка), IC (Польща).

3. Бондар О.А., Петренко Г.С. Інноваційні моделі управління процесами бюджетування на підприємстві. *Управління розвитком складних систем. Інформаційні технології в економіці*. Київ: КНУБА, 2018. Вип. 35, ч. 2. С. 41–46. (Збірник входить до

міжнародних наукометричних баз *Ulrichsweb* (США), *BASE* (Німеччина), *GoogleScholar* (Європа – Америка), *IS* (Польща) (Особистий внесок здобувача: обґрунтовано управлінські параметри процесом бюджетування).

У наукових фахових виданнях:

4. *Петренко Г.С.* Процес бюджетування як елемент ефективного функціонування підприємства. *Будівельне виробництво*. Київ: ДП НДІБВ, 2017. Вип. 63/1, ч. 2. С. 91–97.

5. *Петренко Г.С., Волошина Т.В., Бондарчук Н.В.* Сучасні технології та інструментарій діагностування рівня економічної безпеки регіональних та муніципальних інвестиційних проєктів. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. Київ, 2017. Вип. 36, ч. 2. С. 178–189. (Особистий внесок здобувача: автором обґрунтовано інноваційні принципи діагностики процесу бюджетування інвестиційних проєктів)

6. *Петренко Г.С.* Методичні засади формування бюджетної політики будівельних підприємств освітнього типу. *Ефективні економіка*. 2017. Вип. 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6927> (дата звернення: 25.04.2019).

Інші наукові публікації:

7. *Якимчук І. М., Петренко Г.С.* Кредит як ресурс державної політики розвитку підприємства. *Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб.* Київ: ВИПОЛ, 2011. Вип. 49. С. 113–118. (Особистий внесок: розроблено економетричний механізм управління ризиками процесу бюджетування).

8. *Петренко Г.С.* Модель управління кредитними ризиками підприємств. *«Современная торговля: теория, практика, перспективы развития»: сб. научных статей*. Москва: МГГУ, 2013. С. 97–115.

Матеріали конференцій, де здійснено апробацію роботи:

9. *Петренко Г.С.* Особливості бюджетної політики будівельних підприємств. *Тези Міжнар. наук.-практ. конф. «Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації»*. Херсон, 2015. С. 9.

10. *Петренко Г.С.* Економічні параметри процесу бюджетування. *Тези Міжнар. наук.-практ. конф. «Фінансова інфраструктура: формування, проблеми та перспективи розвитку в умовах інноваційної економіки»*. Київ, 2015. С. 3.

11. *Петренко Г.С.* Концептуальні принципи бюджетування підприємств. *Тези I Міжнар. наук.-практ. конф. «Перезавантаження будівництва: економіка, управління, менеджмент 2016»*. Київ, 2015. С. 7.

12. *Петренко Г.С.* Законодавчі ініціативи бюджетування в Україні. *Тези II Міжнар. наук.-практ. конф. «Перезавантаження будівництва: економіка, управління, менеджмент 2017»*. Київ, 2017. С. 2.

13. *Petrenko G.* Budgetary development systems of the enterprise. *Тези Міжнар. наук.-практ. конф. «Енергоефективність та енергозбереження 2017»*. Дніпро: ДГУ, 2017. С. 5–57.

14. *Бондар О.А., Петренко Г.С.* Перспективність формування системи «Університет-Працедавець-Ринкове середовище» як базового вектору розвитку будівництва. *Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Національна економіка в умовах глобалізації: тенденції, проблеми та перспективи 2018»*. Полтава: ПНТУ, 2018. С. 67–74.

АНОТАЦІЯ

Петренко Г. С. Методичні принципи формування бюджетної політики спеціалізованих будівельних підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка і управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Київський національний університет будівництва і архітектури. – Київ, 2019.

Робота присвячена вдосконаленню теоретичних і практичних засад управління процесом бюджетування підприємств за допомогою розробки системної економетричної моделі бюджетування. Визначено якісні та кількісні показники ефективності бюджетування; обґрунтовано та розроблено основні параметри управління бюджетуванням на рівні підприємства; доведено ефективність економетричної моделі бюджетування на підприємствах будівельної галузі та в законотвірчій, щодо розробки бюджетного законодавства України.

Результатами проведеного дослідження є економетрична модель ефективного управління підприємствами на основі процесу бюджетування, що базується на акумулюванні, розподілі, накопиченні та оптимальному диверсифікуванні всіх наявних видів ресурсів підприємств з обов'язковою мінімізацією ризиків та максимізацією прибутків, в залежності від: визначеної мети, цілей та ринкових умов функціонування підприємств. Особливістю цієї моделі є також можливість прогнозування в часі (короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий) період, а також можливість миттєвої координації, що дає змогу наростити підприємствам можливість конкурентоздатності на ринку за рахунок фактору мобільності та графічної наочності одержаних результатів.

Доведено та впроваджено в практику господарської діяльності підприємств будівельної галузі управлінські моделі, що базуються та методологічній основі галузевої теорії ефективного управління підприємствами «геометрична економетрика»: топологічні моделі управління; аналітичні моделі управління; інваріантні моделі управління; предметні моделі управління.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, процес бюджетування, бюджетна система, ефективне управління, моделювання, економетрична модель, ресурсні потоки, модель ефективного управління.

АННОТАЦИЯ

Петренко А. С. Методические принципы формирования бюджетной политики специализированных строительных предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Киевский национальный университет строительства и архитектуры. – Киев, 2019.

Работа посвящена совершенствованию теоретических и практических принципов управления процессом бюджетирования предприятий с помощью разработки системной эконометрической модели бюджетирования. Определены качественные и количественные показатели эффективности процесса бюджетирования; разработаны основные параметры управления бюджетированием

на уровне предприятия; доказана эффективность эконометрической модели бюджетирования на предприятиях строительной отрасли и в законодательской деятельности, при разработке бюджетного законодательства Украины.

Результатами проведенного исследования является эконометрическая модель эффективного управления предприятиями на основе процесса бюджетирования, которая базируется на аккумуляции, распределении, накоплении и структурной диверсификации всех существующих видов ресурсов предприятий с обязательной минимизацией рисков и максимизацией прибылей в зависимости от: целей и рыночных условий функционирования предприятий. Особенностью данной модели является также возможность прогнозирования во времени (краткосрочный, среднесрочный и долгосрочный) эффективности работы предприятия, а также возможность мгновенной координации, что позволяет нарастить предприятиям конкурентоспособность на рынке, за счет факторов мобильности и графической наглядности полученных результатов.

Доказано и внедрено в практику хозяйственной деятельности предприятий строительной отрасли управленческие модели, которые базируются на методологической основе отраслевой теории эффективного управления предприятиями «геометрическая эконометрика»: топологические модели управления; аналитические модели управления; инвариантные модели управления; предметные модели управления.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная политика, процесс бюджетирования, бюджетная система, эффективное управление, моделирование, эконометрическая модель, ресурсные потоки, модель эффективного управления.

ANNOTATION

Petrenko G. S. Methodical principles of formation of the budget policy of specialized construction enterprises. – *Manuscript*.

Thesis for scientific degree candidate of economical sciences in specialty 08.00.04 – economy and management enterprises (after the types of economic activity). – Kyiv National University of Constructions and Architectures. – Kyiv, 2019.

Dissertation is sanctified to perfection of theoretical and practical principles of process control of budgeting of enterprises by means of development of system econometrical model of budgeting. The quality and quantitative indexes of efficiency of budgeting are certain; reasonably and the basic parameters of management budgeting are worked out at the level of enterprise; efficiency of econometrical model of budgeting is well-proven on the enterprises of building industry and in legislation, in relation to development of budgetary legislation of Ukraine.

It is definitely that the methods of econometrics effectively and clearly make it possible to manage enterprises for carrying out their main activities to business entities in such cases: in the case of the establishment of a new enterprise or the establishment of production of new types of products; with the expansion of production, which is impossible to provide the existing capacity; in the case of technical re-equipment, in order to increase productivity or improve product quality; the volume of the need for financial resources to finance the acquisition of fixed assets and intangible assets is calculated on the basis of their primeval value and quantity; the total capital requirement for the core

business is calculated as the amount of capital required to finance fixed assets and intangible assets and capital to finance current assets; Financing of expenses not related to the core business (financial investments, covering non-production costs) should be carried out according to the residual principle at the expense of profit. The calculation of the volume of financial resources required to cover these costs is carried out on the basis of the planned value of such costs through the management of the flow of basic resources by defining the target function of the totality of these resource flows through the definition of their system and on the basis of agreement with the target function of the enterprise in a certain period of time.

Analytical models of the main resource flows have been developed, which make up the budgeting system and are based on the consistency of the revenue and expenditure parts, taking into account risks.

Developed econometric parameters of budget management, which take into account economic features, mathematical laws and management principles.

Results undertaken a study is a econometrical effective case enterprises frame on the basis of process of budgeting, that is based on an accumulation, distribution, accumulation and optimal diversification of all existent types of resources of enterprises with obligatory minimization of risks and maximization of incomes depending: certain aim, aims and market conditions of functioning of enterprises. The feature of this model is also possibility of prognostication in time(short-term, medium-term and long-term) a period, and also possibility of instantaneous co-ordination, that allows to grow to the enterprises possibility of competitiveness at the market due to the factor of mobility and graphic interpretation of the got results.

It is wellproven and inculcated in practice of economic activity of enterprises of building industry administrative models that are based and to methodological basis of branch theory of effective management enterprises «geometrical econometrical»: topological case frames; analytical case frames; invariant case frames; subject case frames.

Keywords: budget, fiscal policy, process of budgeting, budgetary system, effective management, design, econometrical model, resource streams, effective case frame.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 22.04.2019. Замовлення 505.

Надруковано в «МП Леся».

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.*

«МП Леся»

03148, Київ, а/с 115.

Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17

E-mail: lesya3000@ukr.net